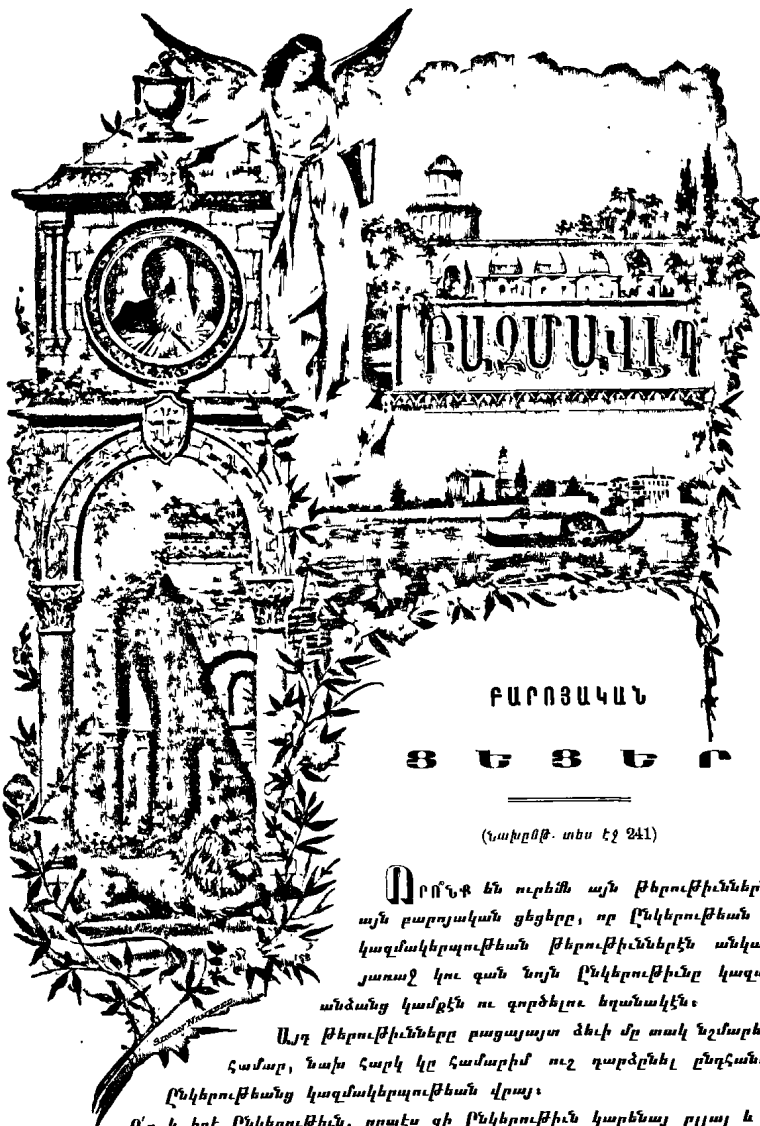

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Յ Ե Յ Ե Ր

(Կախըմթ. տես էջ 241)

ՈՐՈ՛ՒՔ են ուրեմն այն թերութիւններն ,
այն բարոյական ցեցերը, որ Ընկերութեան մը
կազմակերպութեան թերութիւններէն անկախ՝
յառաջ կու գան նոյն Ընկերութիւնը կազմող
անձանց կամքէն ու գործելու եղանակէն :

Այդ թերութիւնները բացայայտ ձեւի մը տակ նշմարելու
համար, նախ հարկ կը համարիմ ուշ դարձրնել ընդհանուր

Ընկերութեանց կազմակերպութեան վրայ :

Ո՛ր և իցէ Ընկերութիւն, որպէս զի Ընկերութիւն կարենայ ըլլալ և կո-
չուիլ, հարկ է՝ որ ունենայ երեք կարգի անդամներ , այսինքն է՝ գլուխ եղող ան-

դամ մը, պաշտօնեայ անդամներ և կառավարուող անդամներ:

Ընկերութեան մը կազմակերպութեան և նպատակին զանազանութեան համեմատ՝ այս երեք կարգի անդամները զանազան կոչումներ և ձևականութիւններ և ստորաբաժանումներ կրնան կրել, բայց այդ այլեւայլ անուններն և կերպերը միշտ կըրնան վերածուիլ վերոյիշեալ երեք կարգի անդամներու: Մի և նոյն կազմակերպութիւնն է՝ որ կը ներկայանայ մեզ Պետական—Ընկերութեան մէջ, ինչպէս միահեծան և սահմանադրական՝ այսպէս նաեւ հասարակապետական և ռաւովաւարական ձեւերու ներքեւ: Նոյնը կը տեսնենք կրօնական—Ֆարսյական—Ընկերութեան մէջ, ըլլայ այն՝ համաշխարհական եկեղեցական վարչութիւն մը, և կամ ազգային ու գաւառական թիւ մը, ըլլայ վանական և հոգեւոր—եղբայրութեան վիճակ մը, և կամ գերդաստան մը ձեւացընող ընտանեկան յարկը: Նոյնը կը դիտենք նաեւ Քաղաքական—Ընկերութեան մէջ, ինչպէս ռոտաններու վարչութեան և գիւղերու ունեւորութեան, այսպէս նաեւ ուսումնական հաստատութեանց, արուեստագիտական գործառնութեանց և առևտրական տեսակ տեսակ տներու և գործերու կազմակերպութեանց մէջ, զոր օրինակ՝ ակադեմիաներու, բարձրագոյն ու ստորին ուսումնարաններու, արուեստանոցներու, զբոսման տներու, և այլն, և այլն, ձեւերու ներքեւ մեզի ներկայացուած Ընկերութեանց մէջ:

Արդ, քանի որ ամէն տեսակ Ընկերութիւն՝ իւր մէջ կը բովանդակէ վայրի մը, պաշտօնեաներ և հպատակներ, որոնց իւրաքանչիւրն փոխադարձաբար անգամակիցք են իրարու և համակազմողը մի և նոյն Ընկերութեան, հետեւանք կ'եւլէ՝ որ այս երեք կարգի անդամներուն մէջ գործակցութեան յարաբերութիւն մը պէտք է ըլլայ՝ նպատակի մը ծառայելու համար: Սակայն գործակցութեան յարաբերութիւնն՝ գործերու բաժանումն և կարգաւորութիւն կը պահանջէ, որ է ըսել՝ յատուկ իրաւունքներ այս իւր կարգի անդամներուն՝ հան-

դէպ միշտ կարգի անդամն, ինչ որ սովորական խօսքի մէջ սահմանադրութիւն, օրէնք, կարգ, կոճակ, և այլն, բառերով կը քաջատրենք:

*
*

Լաւ սահմանադրութիւն մը յիրաւի ներքին և էական պայմանն է Ընկերութեան մը բարգաւաճման և իւր նպատակին յաջողութեամբ ծառայելու, բայց միակ պայմանը չէ: Երբ կարգ—կանոնք նպատակաւ յարմար և ընտիր են, բայց զանոնք գործադրողը ըստ ամենայնի հաւատարիմ ըլլալն հանդէպ այդ կարգաց և կանոնաց, վերջիններս հրաշագործիչ չեն կրնար, որ Ընկերութիւնն օր ըստ օրէ փոխանակ զարգանալու՝ չյետադիմէ և վատթարանայ և հուսկ ուրեմն քայքայուի:

Կարգ ու կանոնք քանի որ իրաւանց սահմանագծեր են՝ ընդ մէջ գլխոյն և պաշտօնէից և հպատակներուն, անոնց խանգարումը՝ խանգարումն կը ծնանի նաեւ իւրաւանց, որոնց բարձրամը կամ ոտնակոխ ըլլալէն՝ կը տիրէ վարանումը, խառնակութիւնը, բմահաճոյքը, և վերոյիշեալ երեք կարգի անդամներուն մէջ՝ դէմ առ դէմ անվստահութիւն մը, որ Ընկերութեան մը քայքայման առաջին ոտնակոխն է:

Այսպիսի տրուող վիճակի մը հասած Ընկերութեան առաջին տգործներն են՝ նոյն յսկ այդ Ընկերութիւնը կազմող ամէն մէկ անդամներն, որոնք շատ անգամ մեծագոյն դժբախտութիւնն ալ կ'ունենան՝ միշտ իւրենց զիրենց արդարացեալով՝ փոխադարձաբար մէկըմէկ ամբաստանելու՝ իբրեւ պատճառք Ընկերութեան աննախանձելի կացութեան, մինչդեռ հարկ էր՝ այդ պատճառներն ոչ թէ անհատական անձնաւորութեանց վրայ փնտռել, այլ որոնել թէ ինչ ինչ կէտերու մէջ վերոյիշեալ երեք կարգի անդամներն՝ իրարու իրաւանց սահմանագծերը ոտնակոխ ըրած են, այսինքն՝ թէ արդեօք ինչ եղած է շարժառիթն՝ որ պատճառ տուած է տգործութեանց և խօսքով կամ գործով բողոքներու ընդ մէջ զրլխոյն և պաշտօնէից, ընդ մէջ գլխոյն և

հպատակաց, և ըստ այնմ վերականգնել այդ բռնաբարութեան իրաւունքները, որով Լինկերութեան ընթացքը դարձեալ ուղիղ ճանապարհին վրայ դնել:

Գրեթէ անհնարին բան է գուշակել մի առ մի և մէջ բերել իրաւանց այն ամէն մասնական և եզակիս զեղծումները, որք տեղի կրնան ունենալ այնքան տեսակ Լինկերութեանց մէջ, որոնց ումանք միայն վերջը յիշատակուեցան, որպէս զի կարելի ըլլար անոնց ամէն մէկուն բարոյական կենդանագիրը պատկերացրնել ընթերցողացս մտքին առջեւ. ուստի գոհ կ'ըլլամ այդ զեղծմանց ընդարձակ ցուցակն ամփոփել քանի մը գլխաւոր խումբերու, և այդ խումբերն ալ սեփականել Լինկերութիւնը կազմող վերոյիշեալ երեք կարգի անդամներէն իւրաքանչիւրին, այսինքն է՝ զլուսի անդամին, պաշտօնեայ անդամներուն և հըպատակ անդամներուն:

*
**

Որո՞նք են ուրեմն այն իրաւանց խանգարիչ ցեղերը, որ սովորաբար զլուսի եւ զող անդամոց վրայ կրնան խտանալ — Ըսի՞ր զլուսի եղող անդամոց և ոչ պարզաբար գլխոյն, վասն զի երբոր Լինկերութիւն մը բազմամասն ճիւղերով օծտուած է, կրնայ այդ Լինկերութիւնը փնտս կրել նոյն ճիւղերու ստորակարգեալ գլուխներէն՝ անկախ ընդհանուր գլխոյն ազդեցութենէն, ինչպէս՝ օրինակի համար՝ կը պատահի յաճախ Պետական—Լինկերութեանց մէջ՝ կուսակալական պաշտօնէից զեղծումներէն, Էկեղեցական—Լինկերութեանց մէջ՝ Թեմական անաջնորդաց անկանոնութենէն, և այլն, և այլն:

Անշուշտ առաջին զեղծումը՝ զոր կրնայ զլուսի մ'ի գործ դնել՝ աւելի լաւագոյն չի կրնար բացատրուիլ՝ քան ինքնակալի մը բերնէն խրոխտաբար հնչուած այս բառերով՝ Պետաքիւնն ես ինքն եմ (l'Etat c'est moi!) : Լուգովիկ Ժ'Է. է այս բացատրութիւնն, որ իրեւ առած մը դարձաւ ապագայ դարերու մէջ՝ մինչեւ մեր օրերը, կրնամ ըսել որ նշանաբանն եղած է բու-

լոր նախընթաց և հետեւորդ բռնապետներու, որոնց կամքի հանդըն՝ իրենց գործերուն օրէնքն եղաւ, և որուն՝ իրեւ անողորմ կուրքի մը՝ հարկադրուեցան զոհելու ազգք և ազինք իրենց արդար զգացումներն և բանաւոր դատումներն:

Կամայականութիւնն երկու աղբիւրէ կրնայ յառաջ գալ Լինկերութեան մը զլուսի եղող անդամին ուղեղին մէջ, որովհետեւ անոր ծագումը մերթ տգիտութենէ կը բխի և մերթ ալ գիտակցական որոշումէ մը: Եւ յիշաւի, որքան մեծ ու փոքր, հսկայ և թզուկ Լուգովիկներ կան, որոնցմէ ումանք կամայական և բռնաւոր են՝ որովհետեւ չեն գիտեր կամ սխալ գաղափար մը կազմեր են իրենց վիճակին վրայօք. մարմնոյ մը զլուսի չեն կրնար զանազանել մարմնոյն անդամոց բովանդակութենէն, որուն մէջ իրենք ալ կը մտնեն՝ իրեւ զլուսի անդամ. և հետեւաբար գործելու սահմանին մէջ ալ՝ գլխուն սեփական իրաւունքները կը շփոթեն մարմնոյն ամբողջութեան յատուկ իրաւանց հետ, և ծանր կու գայ իրենց՝ եթէ վերջինս բողոքէ այդ բռնաբարութեան դէմ: Այսպիսի զեղծման մը դէմ եղած արդարացի բողոքը՝ ըմբոստութիւն կը դատապարտուի, Իրաւանց պաշտպան կանգնող ծայնը՝ իրեւ յանդուգն և ապերասան՝ նիւթական ուժի տոռուններով՝ խղրուելու կախաղանը կը բարձրացուի. կ'ուզէ այդ ծայնն անհատականի մը ծայնն ըլլայ, կ'ուզէ ամբողջ ազգի մը ... պէտք է լռեցնել ու մարեցնել: ...

Բայց որքան աւելի աղիտաբեր և սարսափելի է՝ երբ կամայականութիւնը կամ բռնաւորութիւնն ի գործ կը դրուի գիտակցական մղումով, Հոն՝ այլ եւս բանականութիւնը չէ որ սապարէզ կ'ելլէ գործելու, այլ միայն չարութեան հետ դաշնակցած զազանային կիրքեր: Հոն՝ պէտք է արեան հեղեղներ ձեւանան, կառափներու բլուրներ բարձրանան, ծովերու խորքերը դիակներով սալայատակուին, խարդկնեւութիւնն վրայէն՝ խանձուած ու բոցակէզ անդամոց ծովից ու ճեղքերէ ամպանան, կասկարաններու վրայ բանաւոր կենդանիներ

տապկուին, գազանաց որկորները մարդկային միս և ոսկորներ կուլ տան ... որպէս զի իրենց իրաւունքով զեղծողներու քաղաքական և կրօնական մեծամեծ պետեր՝ հասկըցնեն իրենց հպատակներուն՝ թէ իրաւանց սանձն իրենց ձեռքն է, թէ իրաւունք իրենց կամքն է, թէ լինկերութիւնն իրենց են:

Կամայականութիւնն այս բազմադէտ հետեւանքներն յառաջ կը բերէ՝ երբ մեծամեծ լինկերութեանց պետերուն ստիի ցեցն ըլլայ, որ հուսկ ուրեմն իսպառ պիտի կրծէ և քայքայէ այն կապը՝ որ կը հիւսէ այդ մեծ լինկերութեան անդամներն իրենց զըլխոյն հետ: Եւ շատ ահաւոր է այն վայրկեանը բռնապետի մը համար՝ երբ իր և հպատակացը մէջ՝ անջատման վիճէ կը բացուի: Այդ վիճէ՝ ակընթարթի մը մէջ առկայութեան հրաբուխներ պիտի պոռթկայ իր բազմաթիւր ծոցէն, որ իրենց հակընդդրական (reaction) վրէժխնդիր լաւանքով պիտի խանձեն, մըրկեն, ոչընցացընեն լինկերութեան գլուխն ալ, անոր արբանեկներն ալ, անոնց յիշատակն ալ ... և անոնց աւերակներուն վրայ պիտի բարձրացընեն հուսկ ուրեմն՝ շատ մը զոհերով փրկանաւորուած՝ ճնշուած իրաւունքին յաղթական դրօշը:

Բայց ինչ հետեւանք կ'ունենայ կամայականութիւնն՝ եթէ փորքազոյն լինկերութեանց պետերու գործելու չուղղութիւնն ըլլայ: ... Տարակոյս չկայ՝ որ լինկերութեան տեսակին համեմատ և անոր աւելի կամ պակաս տարածման համապատասխան՝ մի և նոյն արդիւնքներն յառաջ կը բերէ՝ ինչ որ տեսանք մեծամեծ լինկերութեանց մէջ, միայն թէ՝ աւելի կամ պակաս թուով մարդկանց խումբերու փնաս հասցընելով. բայց այդ փոքրագոյն լինկերութիւններն ալ այնպէս կը խառնակուին և կը քայքայուին՝ ինչպէս մեծագոյններն: Եւ յիշուի, բնաւ տարբեր ելքի մը չի յանգիր սպարապետի մը կամայական բռնութիւններն իր զօրաց վրայ, քաղաքային վարչութեան մը նախագահին զեղծումներն քաղաքացեաց իրաւունքներուն դէմ, եպիս-

կոպոսի մը քմահաճոյ կարգադրութիւններն ի հեռուկ իւր թեմականաց, վանահօր մը ինքնավարչական տնօրինութիւններն իւր հպատակ արեղայից դէմ, դպրոցի մը կամ արուեստանոցի մը տեսչին ինքնաստեղծ իրաւունքներն ու անոնց համեմատ պահանջումներն իր աշակերտաց և կամ գործաւորաց դէմ, քան ինչ վախճանի որ կը յանգին ազգային կամ համազգային յուզմանց պատճառ եղող պետերու կամայականութիւններն: Միակ տարբերութիւնն այս է՝ որ ազգերու կամ ազգի մը տեղ՝ բանակ մ'է որ կը փնասուի, քաղաք մ'է՝ որ կ'աւերուի, եկեղեցական թեմ մ'է՝ որ կ'ապականի բարոյսպէս, վանք մ'է՝ որ կ'աշխարհականանայ և կ'այլասերի, վարժարան մ'է՝ որ գիտութեանց և ազնիւ զգացմանց տեղ՝ կըքերու մարգարանի մը կը յեղաշրջի, արուեստանոց մ'է՝ որ խաղաղասէր օգուտն զբաղմանց տեղ՝ տակն ու վրայ կ'ըլլայ՝ ժխորից դժուր մը դաճաւով... յուզումներն՝ որոնք ուրիշ կերպ վերջ չեն ունենար (եթէ ըստ դիպաց կամահաճոյ պետերուն քնական մահուամբ չվերջանան), բայց եթէ՝ լուծմամբ (լինկերական կապերու, որ է ըսել ապատամբութեամբ հպատակաց և պաշտօնանկութեամբ զօրապետին, քաղաքապետին, եպիսկոպոսին, վանահօր և տեսչին և կամ ասոնց նման լինկերութեանց գլուխներու:

*
**

Պետերու կամայականութեան ցեցին՝ իբրեւ անդրանիկ ծնունդը են առանձնաշնորհորիւք, որոնք ցոյց կը տրուին իրենցմէ՝ չափաւոր թուով հպատակներու: Այսպիսի հպատակներն միւսերէն սովորաբար արտօնադր տիտղոսի կը կոչուին, և կամ ինչպէս փոխարեւորաբար կ'ըսուի՝ այսպիսեաց ձեռքը իրենց պետերէն յանձնուած է սպիտակ անցազիր մը, որուն շնորհիւ որ և իցէ իրաւանց գոց դուներ՝ միշտ անոնց առջեւ կը բացուին, այդ փակ իրաւունքներն կ'ուզէ Պահմանադրութիւններէ կնքուած ըլլան, կ'ուզէ հնաւանդ սովորութենէ սրբազանուած:

Այս ցեղէն յառաջ եկած աւերմունք ըստ ինքեան մեծ չեն, եթէ այդպիսի մեծաշնորհեաւներ սակաւաթիւ ըլլան և կամ իրենց Բնկիւսական այդ իրաւունքը՝ միայն յօգուտ անձանց գործածեն չափաւորապէս, և ոչ նաեւ ի վնաս ընկերակցաց և զեղծանելով նոյն իսկ պետական այդ առանձնաշնորհումէն : Սակայն դժբախտ փորձը միշտ ցոյց տուած է՝ որ գործնականին մէջ երբեք չափաւորութեան սահմանագիծ չունին առանձնաշնորհեալք : Վասն զի այդ առանձնաշնորհմունք՝ որոնք առջի բերան իրբեւ զարտուղութիւնք կը ներկայանան Բնկերութեան մը մէջ, կտանց կտանց յաճախակի կրկնուած այդ զարտուղութիւնքն՝ իրաւանց տեղ կը բռնեն արտօնելոց մտքին մէջ, և ըստ այնմ ալ՝ պահանջմունք կը դառնան ճանդէպ միւս անդամակցաց, որոնք ի հարկէ պիտի չուզեն ճանչնալ այդպիսի անձնաշնորհ իրաւունքներ և պահանջներ : Եւ ահա այսպիսի ընդհարում մը տեղի ունենալով՝ արտօնելոց և չարտօնելոց մէջ, կամ այն է՝ որ վերջիններս ալ օրէնքէն ապստամբելով՝ առաջնոց նման արտօնեալներ կը դառնան, և կամ այն է՝ որ Բնկերութեան վնասաբեր ներքին գծողութիւններով կը լուծուին ընկերակցաց բարոյական կապերը, և հուսկ ուրեմն կը քայքայուին անդամակիցք, և թէ չյաջողին արտօնելոց հակառակորդք՝ ընկերակցաց իրաւունքի զուգակշռութիւնն ամէն անդամոց մէջ հաւասարապէս յարգել և իշխել տալու :

Որ և իցէ Բնկերութեան մէջ՝ առան-

ձնաշնորհումներն՝ գլխաւոր անդամին հեղինակութիւնը կտորոզ և կամ ոչընչացնողներն են չարտօնեալներու հանդէպ : Երբ անգամ մ'այս վերջիններս (որ ընդհանրապէս արտօնեալներէն աւելի բազմաթիւ կ'ըլլան) կորսնցընեն իրենց վստահութիւնը գլխաւորին վրայ, և համոզումն կազմեն՝ թէ նա իրաւանց առաջին եղծիչն է, քանի որ բազմաց իրաւունքներն՝ իրեն հաճոյակատար սակաւուց կամայականութեանց կը զուէ, այլ եւս անհարին բան է՝ որ կարենայ Բնկերութիւնը խաղաղութեան մէջ զարգանալ : Վասն զի կամ յայտնի և կամ մանաւանդ չարագոյն եւս՝ ներքին լուռ ու մունջ պատերազմ մը կը սկսի հպատակաց մէջ, որոցմէ չարտօնեալք՝ այնուհետեւ արտօնեալներն իրբեւ բռնապետի մը արբանեակներ կը նկատեն և կ'ատեն և կը ջանան ոչընչացնել, իսկ վերջիններս ալ՝ չարտօնեալներն իրբեւ գլխին և պաշտօնեայ անդամոց (որոց մէջ կ'ըլլան ընդհանրապէս արտօնաւորք) վարչական իրաւանց դէմ ապստամբներ կը ճանչնան, և բարոյական ու նիւթական բռնութեամբ ընկճել կը ջանան . . . ջանքեր՝ որոնց արդիւնքն կամ աղիտարբեր քայքայման կը յանգի, կամ բռնապետական վարչութեան մը, և կամ սահմանադրական իրաւանց յաղթութեան և տկարացած Բնկերութեան վերանորոգման, ըստ որում կոռուող ոյժերն կամ հաւասարագոր ըլլան և կամ մէկը միւսէն զօրեղագոյն :

Հ. Ա. ՏԻՐՈՅԵԱՆ

Շապուրաբլի

Ս Ո Ս Ծ Ք Ն Ա Թ Ն Ե Ա Յ

Ձտոցդ ի կան դնես՝ ի փշոյ պատրաստ կացիր : Ձձեռնդ ի ծակն կու տանիս՝ ի յօժոյ խածանելոյն պատրաստ կացիր :

Ձինչ մարդ որ ասացին ճարտար է՝ դիւրաւ յակնատն անկանի :

Ի սիրելի մարդոյն ձեռացն և յիմաստուն՝ զինչ առնուս՝ շաքար է, յանգէտ մարդոյ ձեռացն թէ մեղր առնուս՝ լեղի է :

